

‘નિયમસાર’ ૧૬૨મો કળશ. ૧૧૧ ગાથાના ૯ કળશ છે. ગાથા ૧ અને કળશ ૯.
૧૬૨.

આત્મા ભિન્નો ભવતિ સતતં દ્રવ્યનોકર્મરાશે-
રત્ન:શુદ્ધ: શમદમગુણામ્બોજિનીરાજહંસ: ।
મોહાભાવાદપરમખિલં નૈવ ગૃહ્ણતિ સોઽયં
નિત્યાનંદાદ્યનુપમગુણશ્ચિચ્ચમત્કારમૂર્તિ: ॥૧૬૨॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા...! ‘આત્મા નિરંતર...’ પહેલું કરવાનું હોય તો આ છે. આત્મા સર્વજ્ઞનો નિર્ણય કરો કે સર્વજ્ઞસ્વભાવી નિર્ણય કરો. સર્વજ્ઞ પ્રગટ થઈ ગયેલા, એનો નિર્ણય કરો. એમ કહ્યું ને? ‘જો જાણદિ અરહંતં દવ્વત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં’ એ અરિહંતના પર્યાયનો નિર્ણય કરો કે આ સર્વજ્ઞસ્વભાવી ભગવાનઆત્મા એનો અનુભવ, નિર્ણય કરો, એ બધી એક વાત છે. સર્વજ્ઞના નિર્ણય વિના સર્વજ્ઞસ્વભાવનો નિર્ણય ન થાય અને સર્વજ્ઞસ્વભાવના

નિર્ણય વિના સર્વજ્ઞ અરિહંત એનો નિર્ણય ન થાય, અને એનો પણ ક્રમબદ્ધ વિના નિર્ણય ન થાય. આહાહા...! કેમકે ક્રમબદ્ધ એ સર્વજ્ઞસ્વભાવના નિર્ણયમાં ક્રમબદ્ધ આવે છે. સર્વજ્ઞસ્વભાવનો જ્યાં નિર્ણય કરે છે ત્યાં એને ક્રમબદ્ધ નિર્ણયમાં આવી જાય છે, કે જે સમયે જે પર્યાય થવાની તે થાય, કરું તો થાય એમ ત્યાં રહેતું નથી.

એથી કહે છે કે ‘આત્મા નિરંતર દ્રવ્યકર્મ અને નોકર્મના સમૂહથી ભિન્ન છે,...’ આહાહા...! નિરંતર ભિન્ન છે. વસ્તુ જે છે એ તો નિરંતર સર્વ આવરણરહિત અને નોકર્મ તો બાહ્ય રહી ગયા. એનાથી રહિત છે. આહાહા...! કરવાનું હોય તો પહેલું આ છે. એમાં સાચા દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રનો નિર્ણય આવી જાય છે, એમાં સર્વજ્ઞનો નિર્ણય આવી જાય છે. એમાં સર્વજ્ઞસ્વભાવી આત્મા, એનો નિર્ણય કરતાં આ નિર્ણય બધા આવી જાય છે. આહાહા...!

‘નિરંતર દ્રવ્યકર્મ અને નોકર્મના સમૂહથી ભિન્ન છે, અંતરંગમાં શુદ્ધ છે...’ અંતર એનું શુદ્ધ છે. તદ્દન પવિત્રથી ભરેલો (છે). એની સત્તા, હોવાપણું, પવિત્રતાના ભાવથી ભરેલ હોવાપણું છે. પવિત્રતાના ભાવથી ભરેલું હોવાપણું છે. આહાહા...! ‘શમ-દમગુણરૂપી ક્રમળોનો રાજહંસ છે (અર્થાત્ જેમ રાજહંસ ક્રમળોમાં કેલિ કરે છે...) હંસ-હંસ. ‘તેમ આત્મા શાંતભાવ અને જિતેન્દ્રિયતારૂપી ગુણોમાં રમે છે.’ રમે છે એટલે એમાં છે. આહાહા...! શાંતભાવ એટલે અકષાયભાવ એટલે ચારિત્રભાવ. ચારિત્ર એટલે ત્રિકાળી ચારિત્રભાવ, હોં! એ ભાવમાં ‘અને જિતેન્દ્રિયતારૂપી ગુણોમાં રમે છે.’ એ ભાવમાં જ એ પડેલો છે. આહાહા...! ‘સદા આનંદાદિ અનુપમ ગુણવાળો...’ નિરંતર અતીન્દ્રિય આનંદ આદિ, જેની ઉપમા ન મળે એવો અનુપમ ગુણવાળો ‘ચૈતન્યચમત્કારની મૂર્તિ એવો...’ આહાહા...! એવો આત્મા છે કહે છે. એનો અનુભવ કરવો એ સમ્યગ્દર્શન છે. એ સર્વજ્ઞસ્વભાવી છે. સર્વજ્ઞનો સ્વભાવ છે એનો નિર્ણય કરતાં સર્વજ્ઞ પરમાત્મા, એના કહેલા શાસ્ત્રો અને એમના માનેલા મુનિઓ, એ આ પરમ આનંદાદિ અનુપમ ગુણવાળાનો નિર્ણય થતાં એ બધો નિર્ણય સાચો થઈ જાય છે.

‘સદા આનંદાદિ...’ અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય શાંતિ, અતીન્દ્રિય સ્વચ્છતા, અતીન્દ્રિય પ્રભુતા આદિ ‘અનુપમ...’ જેને કોઈ ઉપમા આપી શકાય નહિ એવો એ ગુણવાળો છે. આહાહા...! આમાં વ્યવહાર અને નિમિત્ત તો ક્યાંય ઊડી ગયા. આવો છે એવો નિર્ણય કરે ત્યાં વ્યવહાર અને નિમિત્ત ઉપરથી લક્ષ ઊડી જાય છે. આહાહા...! જેનાથી લક્ષ ઊડે છે એનાથી થાય એ વાત બને નહિ. આહાહા...! વ્યવહાર અને નિમિત્તથી અંદર આત્માને કંઈપણ લાભ થાય એમ છે જ નહિ, એમ કહે છે.

એ તો સદાય આનંદ, અતીન્દ્રિય શાંતિ, અતીન્દ્રિય સ્વચ્છતા, પ્રભુતા અનંતગુણના ચિત્તચમત્કારિક સ્વભાવથી (ભરેલા) ‘ગુણવાળો અને ચૈતન્યચમત્કારની મૂર્તિ...’ (છે). આહાહા...! રાગ વિનાનો (તો છે) પણ એક સમયની પર્યાય વિનાનો ચૈતન્યચમત્કારની મૂર્તિ (છે). એવી તાકાત છે એની કે એના ઉપર નજર પડતા પર્યાયમાં એવી જાણવાની શક્તિ

પ્રગટ થાય કે જેને પરની અપેક્ષા નથી એવું એમાં સ્વ-પર જાણવાનું પ્રગટ થાય. એવો ચૈતન્યચમત્કાર એમાં છે. સમય એક અને જાણવામાં લોકાલોક આવે. એવો એ ચમત્કારી ચૈતન્યમૂર્તિ પ્રભુ છે. આહાહા..!

‘એવો તે આત્મા મોહના અભાવને લીધે...’ આટલી અપેક્ષા સમજાવી વળી. નહિતર તો આત્મામાં અભાવ નામનો ગુણ છે એથી પોતે અભાવગુણને લઈને પરિણમે છે, પણ આ નિમિત્તથી કથન કર્યું છે (કે) મોહના અભાવને લીધે. ખરેખર તો એનામાં અભાવ નામનો એક ગુણ છે. અનાદિઅનંત ભાવ, અભાવ એવો એનામાં ગુણ છે. એને લઈને પરથી અભાવસ્વરૂપ ‘સમસ્ત પરને (-સમસ્ત પરદ્રવ્યભાવોને) ગ્રહતો નથી જ.’ આહાહા..! પરપદાર્થના ભાવ એવો જે મોહ એના અભાવને લઈને ‘(સમસ્ત પરદ્રવ્યભાવોને) ગ્રહતો નથી જ.’ એ રાગને પણ દ્રવ્ય ગ્રહતું નથી. પુણ્યના પરિણામ અને તીર્થંકર ગોત્ર જે ભાવે બંધાય એ ભાવને પણ દ્રવ્ય ગ્રહતું નથી. આહાહા..! એવો એ ભગવાનઆત્મા (વિદ્યમાન છે).

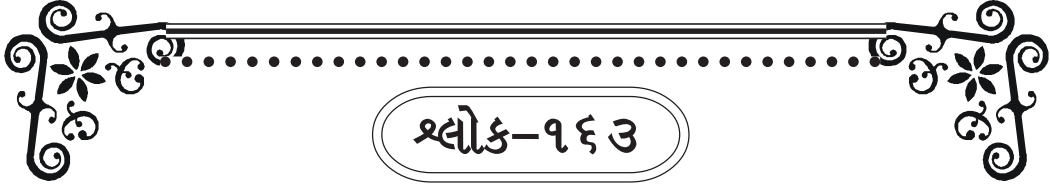
૧૧૧મી ગાથાનો આ કળશ છે. મૂળમાં મોહભાવ ભિન્ન છે ને? એનો વિસ્તાર કર્યો છે. પાઠ છે ને મૂળ? ‘કમ્માદો અપ્પાણં મિણ્ણં ભાવેઙ્ગ વિમલગુણણિલયં’ આહાહા..! આવો આત્મા અંતર દષ્ટિમાં ન આવે અને એની મહિમા આટલી મોટી છે, એનું મહાત્મ્ય આવડું છે એવું દષ્ટિમાં જ્યાં સુધી ન આવે ત્યાં સુધી પર તરફનો મોહ ઊડે નહિ, પર તરફની સાવધાની ટળે નહિ. સ્વ તરફની સાવધાનીની ઉગ્રતામાં પર તરફની સાવધાની રહે નહિ. આહાહા..! આવી ઝીણી વાત છે.

‘સમસ્ત પરને ગ્રહતો નથી જ.’ પરને ગ્રહતો નથી જ પાછું એમ. એકાંત છે. દ્રવ્યસ્વભાવ ચૈતન્યચમત્કાર! આહાહા..! એ ‘શમ-દમગુણરૂપી કમળોનો રાજહંસ છે...’ એ તો પોતાના ગુણમાં જ રમે છે. એટલે કે ગુણમાં જ છે. એમ. બહાર નીકળતો જ નથી. આહાહા..! એક સમયની પર્યાયમાં જણાય છે પણ એ પર્યાયમાં આવતો નથી. એવો જે રાજહંસ જેમ કમળમાં રમે પણ એ કમળ અને રાજહંસ બે જુદા, એ તો દષ્ટાંત છે. અહીંયાં તો કહે છે પોતાના ગુણમાં જ એ ટકી રહ્યો છે એમ કહે છે. રમે છે એટલે પોતાના ગુણમાં જ અનંત ચિત્તચમત્કાર આદિ ગુણોમાં જ રહેલો છે. એમાંથી એક સમય પણ ખસ્યો નથી. આહાહા..! આવા આત્માની અંદરની દષ્ટિ કરવી એ મોક્ષનો માર્ગ છે. કેમકે મુક્તસ્વરૂપ છે. અનંત ગુણ સંપન્ન મુક્તસ્વરૂપ છે. તેની અંદરમાં દષ્ટિ કરી, મુક્તમાર્ગનો ભાવ પ્રગટ થાય છે. મુક્તિમાર્ગનો ભાવ ત્યાં પ્રગટ થાય છે. બંધના કારણે અને બંધની અપેક્ષા રાખીને, નિમિત્તની અપેક્ષા રાખીને મુક્ત સ્વરૂપનો મોક્ષનો માર્ગ પ્રગટ થતો નથી. આહાહા..! આવી વાતું હવે.

માણસ (એમ) જાણે કે અમે સાધારણ છીએ. સાધારણ નથી, પ્રભુ! તું ભગવંત છો. એમ અહીં કહે છે. અનંત ગુણ સંપન્ન પ્રભુ છો. વિકાર તો નથી, કર્મ તો નથી, અલ્પતા નથી. આહાહા..! એવા પૂર્ણ ગુણથી ભરેલો ભગવાન, તેની દષ્ટિ કરવી એ આલોચન છે.

આલોચન અધિકાર ચાલે છે ને? એને જેણે જોયો એણે આલોચન કર્યું. આહાહા...! બાકી પોતાના પાપ અને પુણ્યના ભાવો જોવા કે ગુરુ પાસે કહેવા કે મને આટલું થયું. એ વસ્તુ નથી. ગુરુ પોતે જ છે. અનંત ગુણનો દરિયો ગુરુ પોતે છે. એમાં એ રમતો એટલે રહેતો પોતે જ ત્રિકાળ છે. આહાહા...!

એને 'મોહના અભાવને લીધે સમસ્ત પરને (-સમસ્ત પરદ્રવ્યભાવોને) ગ્રહતો નથી જ.' રાગના અંશને દ્રવ્યસ્વભાવ ગ્રહતો નથી. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય, એ ભાવને પણ રાજહંસ આત્મા અડતો નથી, ગ્રહતો નથી. આહાહા...! એવો એ આત્મા, એનું આલોચન એટલે એને જોવું, એને માનવું અને એને અનુભવવું એ મુક્તિનો માર્ગ છે. આહાહા...! ૧૬૨ (શ્લોક પૂરો) થયો.

શ્લોક-૧૬૩

(મંદાક્રાંતા)

અક્ષય્યાન્તર્ગુણમણિગણઃ શુદ્ધભાવામૃતામ્બો-
રાશૌ નિત્યં વિશદવિશદે ક્ષાલિતાંહઃકલંકઃ ।
શુદ્ધાત્મા યઃ પ્રહતકરણગ્રામકોલાહલાત્મા
જ્ઞાનજ્યોતિઃપ્રતિહતતમોવૃત્તિરુચ્ચૈશ્ચકાસ્તિ ॥૧૬૩॥

[શ્લોકાર્થ :-] જે અક્ષય અંતરંગ ગુણમણિઓનો સમૂહ છે, જેણે સદા વિશદ-વિશદ (અત્યંત નિર્મળ) શુદ્ધભાવરૂપી અમૃતના સમુદ્રમાં પાપકલંકને ધોઈ નાખ્યાં છે અને જેણે ઇન્દ્રિયસમૂહના કોલાહલને હણી નાખ્યો છે, તે શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાનજ્યોતિ વડે અંધકારદશાનો નાશ કરીને અત્યંત પ્રકાશે છે. ૧૬૩.

શ્લોક-૧૬૩ ઉપર પ્રવચન

૧૬૩મો કળશ.

અક્ષય્યાન્તર્ગુણમણિગણઃ શુદ્ધભાવામૃતામ્બો-
રાશૌ નિત્યં વિશદવિશદે ક્ષાલિતાંહઃકલંકઃ ।
શુદ્ધાત્મા યઃ પ્રહતકરણગ્રામકોલાહલાત્મા
જ્ઞાનજ્યોતિઃપ્રતિહતતમોવૃત્તિરુચ્ચૈશ્ચકાસ્તિ ॥૧૬૩॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા..! ‘જે અક્ષય અંતરંગ ગુણમણિઓનો સમૂહ છે,...’ શું કહે છે? અક્ષય-જેનો કદી ક્ષય ન થાય એવા ‘અંતરંગ ગુણમણિઓનો સમૂહ છે,...’ જેમાં કદી હિણપ ન આવે. આહાહા..! અક્ષય-ક્ષય ન થાય. અંશે પણ અંદર હિણપ ન આવે એવા અંતરંગ ગુણમણિનો ઢગલો છે. અંતરંગ ગુણમણિ. અંતરંગ ગુણમણિઓનો સમૂહ છે. આહાહા..! અરે..! આવો આત્મા, એને હાલતો, ચાલતો કહેવો..! ત્રસ હોય એ હાલે-ચાલે, સ્થાવર એ સ્થિર. એની વ્યાખ્યા.

મુમુક્ષુ :- વ્યાખ્યા જ ખોટી છે.

ઉત્તર :- એ વ્યાખ્યા જ ખોટી છે. આહાહા..! ભગવાન હાલે નહિ, ચાલે નહિ અને બોલે નહિ. સ્થિર રહે નહિ કે ચાલતો હતો માટે ઈ સ્થિર રહે. સ્થિર તો અંદર ગુણમાં સ્થિર છે. આહાહા..! ત્રિકાળ અનંતગુણમાં સ્થિર ચૈતન્યચમત્કાર મૂર્તિ પ્રભુ! આહાહા..! ગુણમણિઓનો (સમૂહ). ગુણરૂપી મણી... આહાહા..! એક-બે મણિ નહિ અનંત ગુણરૂપી મણિઓનો. બહુવચન કર્યું છે ને? ગુણમણિ નહિ. ગુણમણિઓનો. અનંતગુણ રતનરૂપી મણિ. આહાહા..! ‘અક્ષય અંતરંગ ગુણમણિઓનો સમૂહ છે,...’ અંતરંગ ગુણરતનમયનો તો ઢગલો છે, સમૂહ છે. આહાહા..! આવા આત્મા પાસે પરની દયા પાળવાની અને વ્રત કરવાનું કહેવું... આહાહા..! એ ચક્રવર્તીને રાજ મળ્યું અને સાવરણીથી ચક્રવર્તીએ મહેલને સાફ કરવો (કહેવું) એવી વાત છે. આહાહા..!

એવો જે રતનનો મણિ ભગવાન ‘જેણે વિશદ-વિશદ (અત્યંત નિર્મળ) શુદ્ધભાવરૂપી)...’ ત્રિકાળ શુદ્ધ નિર્મળ ‘શુદ્ધભાવરૂપી અમૃતના સમુદ્રમાં પાપકલંકને ધોઈ નાખ્યાં છે...’ એટલે કે એને અમૃતના સમુદ્રમાં પાપકલંક છે નહિ. શબ્દ એ તો આમ વાપર્યો છે. ‘ધોઈ નાખ્યાં છે...’ એ શબ્દ વાપર્યો છે. પણ હોય તો ધોવે ને? સમજાણું કાંઈ? એ તો એક શબ્દની શૈલી વાપરી છે. બાકી કહે છે કે ‘અંતરંગ ગુણમણિઓનો સમૂહ છે, જેણે સદા વિશદ-વિશદ (અત્યંત નિર્મળ) શુદ્ધભાવરૂપી અમૃતના સમુદ્રમાં...’ પડેલો જ છે. અમૃતસમુદ્ર જ છે. એને પાપ ધોવું એ પણ એનામાં નથી. આહાહા..! પુણ્યને કરવું એ તો નથી પણ પુણ્યને ધોવું એ સ્વરૂપમાં નથી. આહાહા..! એ કહે છે.

‘શુદ્ધભાવરૂપી અમૃતના સમુદ્રમાં પાપકલંકને ધોઈ નાખ્યાં...’ એટલે કે એને પુણ્ય-પાપ છે જ નહિ. એમ. ધોઈ નાખ્યાનો અર્થ એ. જે ભગવાનઆત્મા અમૃતસાગરના મણિરત્નથી ભરેલો, એમાં પુણ્ય અને પાપ છે જ નહિ. આહાહા..! છે નહિ પછી એને ધોઈ નાખવો એ તો એક સમજાવવું છે. આહાહા..! ‘અને જેણે ઈન્દ્રિયસમૂહના કોલાહલને હણી નાખ્યો છે,...’ આહાહા..! અતીન્દ્રિય શુદ્ધ ભાવના આનંદના અનુભવમાં ઈન્દ્રિયના સમૂહના કોલાહલ, પાંચ ઈન્દ્રિયનો કોલાહલ, ઈન્દ્રિયોમાં વિકલ્પ ઉઠે, આ ઠીક છે, આ ઠીક નથી. આ વિષય ઈન્દ્રિયને ઠીક પડે છે અને આ વિષય ઠીક પડતો નથી. એ બધો કોલાહલ (છે). આહાહા..!

એને હણી નાખ્યો છે. એટલે કે એ કોલાહલ એનામાં છે નહિ. આહાહા...! હોય તો હણી નાખે ને? આહાહા...! એ છે નહિ એને સમજાવવાની શૈલીએ વાત કહી છે. આહાહા...!

‘સમયસાર’માં ૩૪મી ગાથામાં આવ્યું છે ને? આત્મા રાગનો નાશ કરે છે એ નામ કથન છે. એ કથનમાત્ર ભાષા છે. પરમાર્થે તે રાગનો નાશ કરે એવું છે જ નહિ. હોય તો નાશ કરે ને? સ્વરૂપમાં નથી તો નાશ ક્યાંથી કરે? આહાહા...! એ રાગને નાશ કરવો એમ કહેવું એ નામમાત્ર કથન છે. આહાહા...! આવું ઝીણું પડે, ભાઈ! વસ્તુ છે તે વસ્તુ જ છે. એમાં હણવું કે થવું બેય નથી. વિકાર થવો કે વિકાર હણવો, એ બધી પર્યાયની વાતું એ અંદરમાં છે જ નહિ, વસ્તુમાં છે જ નહિ. એ પર્યાયની વાતું નિમિત્તથી છે. પર્યાયમાં હણાવું એમ કહેવું એ પણ નિમિત્તનું કથન છે. આહાહા...! પરમાર્થે એ પર્યાયમાં આવ્યો નથી.

એ તો આનંદનું ધામ, સત્તાનો આલય, પૂર્ણ ગુણની સત્તાનું ધામ, સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ. ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે ને? સ્વયં જ્યોતિ. આનંદનું ધામ. જેના ક્ષેત્રમાંથી અતીન્દ્રિય આનંદ પાકે એવું એ ક્ષેત્ર છે. ઇન્દ્રિયનો વિષય-ઝેર પાકે એવું એ ક્ષેત્ર છે જ નહિ. આહાહા...! ઇન્દ્રિયના વિષયોને હણી નાખ્યા છે, કોલાહલને હણી નાખ્યા છે. એટલે કે કોલાહલ એમાં છે નહિ. હણી નાખ્યો છે એ પર્યાયની વ્યાખ્યા છે. વસ્તુમાં હણી નાખ્યો કે છે એ વસ્તુ કાંઈ છે નહિ. આહાહા...! એવા આત્માની વાત છે. આવો આત્મા નજરમાં, દષ્ટિમાં જ્યાં સુધી ન આવે, આવો આત્મા જ્ઞાનમાં શેય તરીકે ન આવે ત્યાં સુધી બધું નિરર્થક ફોગટ છે. આહાહા...! હવે આમાં વ્યવહારથી અને નિમિત્તથી થાય એમ છે નહિ. વ્યવહાર જ એમાં છે નહિ, નિમિત્ત પણ એમાં નથી. છે નહિ પછી એને હણવું કે એનાથી થવું એ પ્રશ્ન ક્યાં છે? આહાહા...!

‘ઇન્દ્રિયના સમૂહ...’ સમૂહ એટલે પાંચ ઇન્દ્રિય. પાંચ ઇન્દ્રિયના સમૂહને... કોલાહલ. એ તો કોલાહલ છે. પાંચ ઇન્દ્રિયમાં શાંતસ્વરૂપ પ્રભુ, નિર્વિકારી શાંત આનંદસ્વરૂપ, એ પાંચ ઇન્દ્રિયના વિકલ્પો તો કોલાહલ છે. એ કોલાહલ તો જેણે હણી નાખ્યો છે. એટલે કે જેમાં કોલાહલ છે જ નહિ. આહાહા...! જેનો આશ્રય લીધો ત્યાં ઇન્દ્રિયના કોલાહલ છે જ નહિ. ભગવાનનો આશ્રય લીધો ત્યાં ઇન્દ્રિયના સમૂહનો કોલાહલ છે જ નહિ. આહાહા...!

ભગવાન એટલે આત્મા. ‘તે શુદ્ધ આત્મા...’ જુઓને! ‘તે શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાનજ્યોતિ વડે અંધકારદશાનો નાશ કરીને...’ એ પર્યાયથી વાત કરી છે. તે શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાનજ્યોતિ વડે, પર્યાય વડે ‘અંધકારદશાનો નાશ કરી...’ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ કરી, અજ્ઞાનનો વ્યય કરી ‘અત્યંત પ્રકાશે છે.’ આહાહા...! ખરેખર શુદ્ધ આત્મા જાણવામાં આવ્યો એથી એને એમ કીધું છે. શુદ્ધાત્મા તો શુદ્ધ જ છે પણ જાણવામાં આવ્યો એથી જ્ઞાનજ્યોતિ વડે અંધકારનો નાશ કર્યો. પ્રકાશ કર્યો અને અંધકારનો વ્યય કર્યો. ધ્રુવનો આશ્રય કર્યો. આહાહા...! ધ્રુવ

ચૈતન્યનો આશ્રય કર્યો તો જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રગટી એ ઉત્પાદ થયો. અંધકારનો વ્યય થયો. ધ્રુવ તરીકે આશ્રય રહ્યો. આહાહા..!

અનંત પ્રકાશે છે. અનંત 'અત્યંત પ્રકાશે છે.' 'નાશ કરીને અત્યંત પ્રકાશે છે.' પર્યાયમાં હવે પ્રકાશે છે, કહે છે. વસ્તુ તો પ્રકાશસ્વરૂપ જ છે પણ એનો જ્યાં આશ્રય કર્યો, ત્યાં પર્યાય પ્રકાશમય પ્રગટી અને અંધકારવ્યયનો નાશ કર્યો. આહાહા..! જે એમાં નથી તેનો નાશ કર્યો એ પર્યાય અપેક્ષાએ કથન છે. દ્રવ્ય વિકારને નાશ કરે છે એ પણ અપેક્ષિત કથન છે. આહાહા..! આવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- પર્યાયનો પ્રકાશ અને ઇન્દ્રિય...

ઉત્તર :- પ્રકાશ પર્યાયમાં છે. એ અપેક્ષિત પર્યાય થઈ. ઉત્પાદ અને વ્યયની અપેક્ષા થઈ ગઈ. ધ્રુવને એની અપેક્ષા છે જ નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ગુણશક્તિ અંદર ભરપૂર છે.

ઉત્તર :- ભરપૂર જ છે, ભરેલો જ છે. આહાહા..! એ તો જેને અંદર આશ્રય સ્વીકાર જ્યાં થાય છે ત્યાં પર્યાયમાં ઉછળે છે. છે તે પર્યાયમાં ઉછળે છે. પર્યાયદષ્ટિએ, હોં! દ્રવ્યદષ્ટિએ તો દ્રવ્ય છે ઇ છે. પણ એની દષ્ટિ કરી છે એ પર્યાય છે. પર્યાયદષ્ટિએ પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે. અંધકારનો નાશ થાય છે. આહાહા..! આવો ભગવાન અનાદિથી અજ્ઞાનમાં રહ્યો એ જ વિસ્મય અને આશ્ચર્યકારી છે. એ જ વિસ્મય અને આશ્ચર્ય છે. આવી ચીજ... આહાહા..! સમજાણું? આવી મહાપ્રભુની ચીજ અનંત ગુણમણિરતનની ખાણ, એ અંધકારમાં અજ્ઞાનમાં રહ્યો, રાગમાં રહ્યો એ જ કોઈ વિસ્મય આશ્ચર્ય છે. આહાહા..!

તેથી કહે છે, 'શુદ્ધ આત્મા જ્ઞાનજ્યોતિ વડે...' પર્યાય વડે 'અંધકારદશાનો નાશ કરી...' પર્યાયથી 'અત્યંત પ્રકાશે છે.' અત્યંત પ્રકાશે છે, જેને પ્રકાશમાં કોઈની અપેક્ષા નથી. 'પ્રવચનસાર'ની ૧૦૧મી ગાથામાં ત્યાં સુધી કહ્યું. 'પ્રવચનસાર'. ઉત્પાદને વ્યયની અપેક્ષા નથી. આહાહા..! અનંતઆનંદના ઉત્પાદને વિકારના વ્યયની અપેક્ષા નથી. વિકારના વ્યયને અનંતઆનંદના ઉત્પાદની અપેક્ષા નથી. અનંતઆનંદનો ઉત્પાદ, એને ધ્રુવની અપેક્ષા નથી. આહાહા..! 'પ્રવચનસાર'ની ૧૦૧મી ગાથા. ૧૦૨ ગાથામાં જન્મક્ષણ કીધું. જે સમયે જે પર્યાય ઉત્પન્ન થવાની તે સમયે થવાની. એની ઉત્પત્તિનો એક ક્ષણ-કાળ છે. આડીઅવળી ફેરફાર, નંબરવાર જ્યાં પર્યાય થાય છે ત્યાં આડોઅવળો ફેરફાર છે નહિ. આહાહા..! એ પર્યાયનયનું કથન છે. ધ્રુવમાં તો એ છે જ નહિ. ઉત્પન્ન થવું અને વ્યય થવો એ ધ્રુવમાં તો છે જ નહિ. જેમાં નથી એની દષ્ટિ થતાં અનંતઆનંદનો પ્રકાશ પ્રગટ થાય છે અને અંધકારનો ત્યાં નાશ થાય છે. એ પર્યાયની (અપેક્ષાએ કથન છે). આહાહા..! આવી વાત. સાધારણ સમુદાયમાં આવી વાત મૂકે એટલે લોકોને એમ થાય કે આ તો બહુ ઊંચી વાત છે. ઊંચી નથી જે છે એ આ જ છે. ધર્મને નામે જે છે એ આ છે. પછી ઊંચી કહીને

તેને હલકી ઠરાવીને હેઠલી કોઈ બીજી ચીજથી થાય અને આ તો બધું ઊંચું છે, એમ કરીને એની હલકાય કરી નાખવી, એમ નથી. આહાહા..!

પહેલે નંબરે વસ્તુ પરિપૂર્ણ અનુપમ દષ્ટિમાં જ્યાં જ્ઞાનમાં જ્ઞેય તરીકે પ્રતિભાસ થયો, જ્ઞેયમાં વસ્તુ ન આવી-પર્યાયમાં વસ્તુ ન આવી પણ પર્યાયમાં એ વસ્તુનું જેટલું સામર્થ્ય અને સ્વરૂપ છે, તેટલું પર્યાયમાં જ્ઞાન આવ્યું અને એટલી શ્રદ્ધા પણ આવી. છતાં એ શ્રદ્ધામાં એ વસ્તુ આવી નહિ. કેમકે શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન એ પર્યાય છે. પર્યાયમાં દ્રવ્ય આવે નહિ, પણ પર્યાયમાં દ્રવ્યનું જેવું યથાર્થ સ્વરૂપ છે તેવું તેને જ્ઞાન અને શ્રદ્ધામાં આવી જાય છે. આહાહા..! તેથી અત્યંત પ્રકાશે છે એમ કહ્યું. અધંકારનો નાશ કરીને અત્યંત પ્રકાશે છે. આહાહા..!

ધ્રુવનો આશ્રય કરતાં પર્યાયમાં ચૈતન્ય પ્રકાશે છે અને પર્યાયમાં અધંકારનો વ્યય થાય છે એમ બતાવવું છે. આહાહા..! કરવાનું આ છે. એની ખબરું ન મળે અને જિંદગી ચાલી જાય છે. દેહ છૂટી જશે અને આત્મા તો નિત્ય છે, અનાદિઅનંત છે, ક્યાંક જવાનો છે. દેહ છૂટે ક્યાં જશે? અહીં જે ભાવના ઠેકાણા નથી કર્યા, જે ચીજ છે તેનો આદર નથી, તે ચીજની કિંમત કરી નથી, કિંમતી ચીજની કિંમત કરી નથી, નથી કિંમતી તેની કિંમત કરી છે એ તો ક્યાંક રખડવામાં જાશે. આહાહા..! દેહને છૂટવાનો કાળ તો અલ્પકાળ છે. ૫૦ વર્ષ ગયા એને ૫૦ વર્ષ થવાના નથી કાંઈ. આહાહા..! પછી રહેવાનો તો અનંતકાળ રહે છે. પણ જેણે આ પોતાની નિત્ય ચીજની મહિમા, કિંમત અને મહાત્મ્ય જાણ્યા નથી એને પર તરફની મહિમા અને મહાત્મ્ય છૂટતા નથી. અને પર તરફની મહિમા અને મહાત્મ્ય છૂટતું નથી તેથી પરસંયોગ તેને છૂટતો નથી. પર સંયોગમાં જ એના અવતાર ધારણ કરે છે. આહાહા..! ૧૬૩ શ્લોક (પૂરો) થયો.

શ્લોક-૧૬૪

(વસંતતિલકા)

સંસારઘોરસહજાદિભિરેવ રૌદ્રૈ-
 દુઃખાદિભિઃ પ્રતિદિનં પરિતપ્યમાને ।
 લોકે શમામૃતમયીમિહ તાં હિમાનીં
 યાયાદયં મુનિપતિઃ સમતાપ્રસાદાત્ ॥૧૬૪॥

[શ્લોકાર્થ :-] સંસારનાં ઘોર, *સહજ ઇત્યાદિ રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન પરિતપ્ત થતા આ લોકમાં આ મુનિવર સમતાના પ્રસાદથી શમામૃતમય જે હિમ-રાશિ (બરફનો ઢગલો) તેને પામે છે. ૧૬૪.

શ્લોક-૧૬૪ ઉપર પ્રવચન

૧૬૪-શ્લોક.

સંસારઘોરસહજાદિભિરેવ રૌદ્રૈ-
 દુઃખાદિભિઃ પ્રતિદિનં પરિતપ્યમાને ।
 લોકે શમામૃતમયીમિહ તાં હિમાનીં
 યાયાદયં મુનિપતિઃ સમતાપ્રસાદાત્ ॥૧૬૪॥

શ્લોકાર્થ :- આહાહા...! ‘સંસારના ઘોર, સહજ ઇત્યાદિ રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન...’ શું કહે છે? પર્યાયમાં જે સંસરણ દશા, વિકારી દશા, મિથ્યાત્વ દશા એ સહજથી જન્મેલ સ્વભાવિક છે. જેમ વસ્તુ સ્વભાવિક છે એમ ઘોર સંસારની ઉત્પત્તિ પણ સ્વભાવિક અનાદિથી છે. આહાહા...! સમજાય છે? આહાહા...! તેથી સહજ શબ્દ વાપર્યો છે. જેમ સહજ ભગવાન પરની અપેક્ષા વિના સહજસ્વરૂપ જ છે. એમ એની પર્યાયમાં પણ સહજ સ્વભાવિક નિરંતર વર્તતી આકુળતારૂપી દુઃખ, એ તો સંસારમાં સ્વભાવિક જ છે. આહાહા...! જ્યાં હોય ત્યાં વિકલ્પની કોલાહલ. સંકલ્પ અને વિકલ્પની કોલાહલની જાળ સંસારમાં વળગી છે. આહાહા...!

‘સહજ ઇત્યાદિ રૌદ્ર...’ આહાહા...! પર્યાયમાં અનાદિથી સ્વભાવિક દુઃખ છે કહે છે. સ્વભાવિક કીધું ને સહજ? આહાહા...! એ પણ સ્વભાવિક-સહજ દુઃખ છે. આહાહા...! ‘ઇત્યાદિ રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન...’ ‘નિરંતર વર્તતી આકુળતારૂપી દુઃખ તો સંસારમાં સ્વભાવિક જ છે.’ શું કહે છે? પરમાનંદનો નાથ ભગવાન જેમ સહજ સ્વરૂપે બિરાજે છે, તેમ અનાદિથી તેની પર્યાયમાં સંકલ્પ-વિકલ્પની દુઃખની દશા સહજ સ્વભાવિક અનાદિથી છે. આહાહા...! કર્મથી છે એમ નહિ. તેથી સહજ રૌદ્ર (કલ્પું). આહાહા...! પૈસા મળ્યા, પૈસા વાપર્યા, બાયડી મળી, છોકરા થયા, ઘર બનાવ્યા, મકાન થયા, વાસ્તુ કરે, કાર્યકર્તાઓને જમાડ્યા એ એકલી સહજ દુઃખદશા છે.

સહજ-‘નિરંતર વર્તતી આકુળતારૂપી દુઃખ તો સંસારમાં સ્વભાવિક જ છે.’ આહાહા...!

* સહજ = સાથે જન્મેલ અર્થાત્ સ્વભાવિક. [નિરંતર વર્તતી આકુળતારૂપી દુઃખ તો સંસારમાં સ્વભાવિક જ છે. અર્થાત્ સંસાર સ્વભાવથી જ દુઃખમય છે. તે ઉપરાંત તીવ્ર અશાતા વગેરેનો આશ્રય કરનારાં ઘોર દુઃખોથી પણ સંસાર ભરેલો છે.]

એ સંયોગને લઈને (દુઃખદશા) નથી. એમાં વિકલ્પની જાળ જ એકલી ઊભી કરી. આ કર્યું, આ મૂક્યું, આ લીધું, આનું કર્યું, આનું કર્યું, આ કર્યું. આહાહા..! એવી 'સહજ રૌદ્ર દુઃખાદિકથી...' રૌદ્ર. આહાહા..! 'તે ઉપરાંત તીવ્ર અશાતા વગેરેનો આશ્રય કરનારાં ઘોર દુઃખોથી પણ સંસાર ભરેલો છે.' સ્વભાવિક સંકલ્પ-વિકલ્પ તો છે પણ અશાતાના ઉદયથી પણ એને પ્રતિકૂળતાનો પાર નથી. આહાહા..! બે વાત કરી.

કહ્યું ને? 'સ્વભાવથી જ દુઃખમય છે. તે ઉપરાંત તીવ્ર અશાતા વગેરેનો..' નીચે અર્થ છે ને? 'તીવ્ર અશાતા વગેરેનો આશ્રય કરનારાં ઘોર દુઃખોથી...' આહાહા..! અશાતાના ઉદયને લઈને મનમાં, વાણીમાં, દેહમાં પ્રતિકૂળતાના કારણે દુઃખ, દુઃખ અને દુઃખ જ છે. પ્રાણી દુઃખી છે. એ કરોડપતિ, અબજપતિ રાજા, દેવ જે પરનો પતિ થાય છે, કરોડપતિ, લખપતિ, નરપતિ એ દુઃખપતિ છે. આહાહા..! કહેવામાં મુનિને વાણી ઓછી પડે છે કહે છે. શું કહેવું? આહાહા..!

'ઘોર, સહજ ઇત્યાદિ રૌદ્ર દુઃખાદિકથી...' વિકલ્પના દુઃખથી તો ઘેરાયેલો જ છે. ભગવાન નિર્વિકલ્પ આનંદનો નાથ, આનંદનો સાગર, અનંતગુણમણિથી ભરેલો, એ સહજ પર્યાયરૂપી દુઃખથી તો પર્યાયમાં ભરેલો જ છે. આહાહા..! ઘોર સંસારનું સ્વભાવિક 'રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન...' આહાહા..! સ્વભાવના આશ્રય વિના એનો પરમાં આશ્રય નિરંતર વર્ત્યા જ કરે છે. આહાહા..! પછી ભલે સાધુ થાય. બહારનો સંસાર, બાયડી-છોકરાને છોડે. એ સંસાર નથી. સંસાર તો અંદર મિથ્યા અભિપ્રાય અને મિથ્યા અસ્થિરતા એ સંસાર છે. એ સંસાર છોડ્યો નથી અને બહારમાં કુટુંબ અને બાયડી-છોકરા છોડીને અંદર સંકલ્પ-વિકલ્પમાં પડ્યો છે. આહાહા..! સ્વભાવિક એક તો દુઃખ છે અને અશાતાના ઉદયે પણ પ્રતિકૂળતાનું, સંયોગનું દુઃખ છે. આહાહા..!

'ઘોર દુઃખોથી પણ સંસાર ભરેલો છે.' કોને લાગે પણ? આનંદનો નમૂનો જોયો હોય તો એને સંકલ્પ-વિકલ્પ સંસારના દુઃખનો ખ્યાલ આવે. એ વિના આ સંસારના દુઃખનો (ખ્યાલ ક્યાંથી આવે?) ક્યાં દુઃખ છે આમાં? શું છે? પણ દુઃખની વ્યાખ્યા તું સમજતો નથી. આત્માના આનંદથી વિપરીત સંકલ્પ-વિકલ્પ એ દુઃખનો ઘોર સંસાર છે. આહાહા..! બહારના શરીરની શારીરિક શાતા, પૈસાની અનુકૂળતા... આહાહા..! ત્યાં કીધું ને એક અબજપતિ છે. 'નાઈરોબી'માં. એક જણો તો એમ કહેતો હતો કે એક અબજની તો એને પેદાશ છે. એક વળી એને એમ કહેતો હતો. કહ્યું તું ને? કો'ક કહેતું હતું. એક અબજની પેદાશ. વ્યાખ્યાનમાં આવ્યો હતો. આ વાત (ત્યાં ક્યાં છે?) બહાર પૈસાના ઢગલા, સુખના ઢગલા દેખાય અજ્ઞાનીને. આહાહા..!

અહીં તો કહે છે, કે એમાં વિકલ્પ અને સંકલ્પથી ઘેરાઈ ગયેલો, આનંદના સાગરને વિકલ્પથી ઘેરી નાખ્યો છે. જે એનામાં નથી તેની પર્યાયમાં વિકલ્પના ઘોર સંસારના દુઃખથી

ઘેરાયેલો છે. આહાહા...! જેની આડમાં પ્રભુ આનંદ છે એની તો એને ખબર પણ નથી. આહાહા...! પૈસાવાળા દુઃખી, દેવ દુઃખી, રાજા દુઃખી. પોતાના સ્વરૂપને ભૂલીને સંકલ્પ વિકલ્પ કરનાર રૌદ્ર ઘોર સંસારમાં દુઃખી છે. આહાહા...! એને લોકો સુખી કહે. ગાંડા-પાગલ લોકો સુખી કહે. પાંચ-પચ્ચીસ લાખ, કરોડ-બે કરોડ, પાંચ કરોડ, દસ કરોડ મળ્યા. આહાહા...!

‘નાઈરોબી’માં એક જણો કહેતો હતો કે, સાત લાખની વસ્તી છે. એક લાખ મોટર છે અને સાડા ચારસો કરોડપતિઓ છે. આહાહા...! ધૂળમાં છે, કીધું. કરોડપતિ કોનો? પતિ જડનો. ભેંસનો પતિ પાડો હોય. એમ કરોડ જડરૂપનો પતિ જડ માને. જડ છે. આહાહા...! અરે...! એને સાંભળવા મળે નહિ. એને વિચારવાનો વખત કાઢે નહિ અને વખત ચાલ્યો જાય છે. દેહની સ્થિતિ પૂરી થવાને સમીપ છે. જે જે દિવસો જાય તે મોતની સમીપ જાય છે. આ જાણે કે હું મોટો થાઉં છું. ભગવાન કહે છે કે દેહની સ્થિતિ પૂરી થવાને સમીપ જાય છે. જ્યાં પૂરી થશે ત્યાં ફડાક દેહ છૂટી જશે. આહાહા...! પ્રભુ તો અનાદિઅનંત છે. ક્યાંક રહેશે. ક્યાં રહેશે? આહાહા...! સંકલ્પ ને વિકલ્પની જાળમાં (રહેશે). જેમ કરોળિયો લાળમાં ઘૂંચવાઈ ગયો, એમ આ સંકલ્પવિકલ્પમાં ઘૂંચાયેલો ચાર ગતિમાં રખડવામાં રહેશે. આહાહા...! ભાષા કેવી લીધી છે!

‘સંસારના ઘોર, સહજ...’ સ્વભાવિક પણ ઘોર. આહાહા...! એવા ‘રૌદ્ર દુઃખાદિકથી પ્રતિદિન પરિતપ્ત થતા...’ આહાહા...! ‘પ્રતિદિન પરિતપ્ત...’ દુઃખથી પરિતપ્ત. આહાહા...! અગ્નિમાં જેમ ઉંદર ઝળે સળગે એમ આ સંકલ્પ-વિકલ્પમાં સળગી રહ્યો છે, કહે છે. પરિતપ્ત છે. આહાહા...! દુનિયાથી જુદી જાત છે. આહાહા...! ‘પ્રતિદિન...’ કોઈ સમય દુઃખથી ખાલી નથી, કહે છે. ‘પરિતપ્ત થતા આ લોકમાં...’ આહાહા...! એવી આ દુનિયા-લોક એમાં ‘આ મુનિવર...’ આહાહા...! ‘સમતાના પ્રસાદથી...’ વિકલ્પની જાળ તોડી નાખીને ‘સમતાના પ્રસાદથી...’ આહાહા...! મુનિવર એટલે કાંઈ બાયડી, છોકરા, દુકાન છોડીને બેઠો માટે મુનિવર (છે), એમ નહિ. એના સંકલ્પ-વિકલ્પની જાળ જે ઘોર સંસાર એ છે. જીવનો સંસાર આત્માની પર્યાયથી દૂર ન હોય. બાયડી, છોકરા, ધંધો, કુટુંબ એ સંસાર નથી. કારણ કે આત્માની પર્યાયમાં એ ચીજ નથી. આત્મામાં દ્રવ્ય-ગુણમાં તો નથી પણ એની પર્યાયમાં કર્મ, શરીર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર એની પર્યાયમાં નથી. આહાહા...! એ તો દૂર વર્તે છે. પર્યાયથી તો દૂર વર્તે છે. એની પર્યાયમાં તો ઘોર સંકલ્પ-વિકલ્પના રૌદ્ર દુઃખદાયક પરિણામ વર્તે છે. આહાહા...!

જેના દ્રવ્ય-ગુણ તો ત્રિકાળ શુદ્ધ છે પણ તેની પર્યાય જે અવસ્થા, વર્તમાન વર્તતી હાલત છે, એ હાલતમાં કર્મ નથી, શરીર નથી, સ્ત્રી નથી, કુટુંબ નથી, પરિવાર નથી, પૈસો નથી, આબરૂ નથી. એની પર્યાયમાં એ ચીજ નથી. એ તો દૂર છે. આહાહા...! એની પર્યાયમાં તો દુઃખના ભાવ, સંકલ્પ-વિકલ્પના ભાવ એનામાં છે, એ એની પર્યાયમાં છે. આહાહા...!

